
Gezinsomvang in Europa

Laag gemiddeld kindertal heeft vele gedaanten

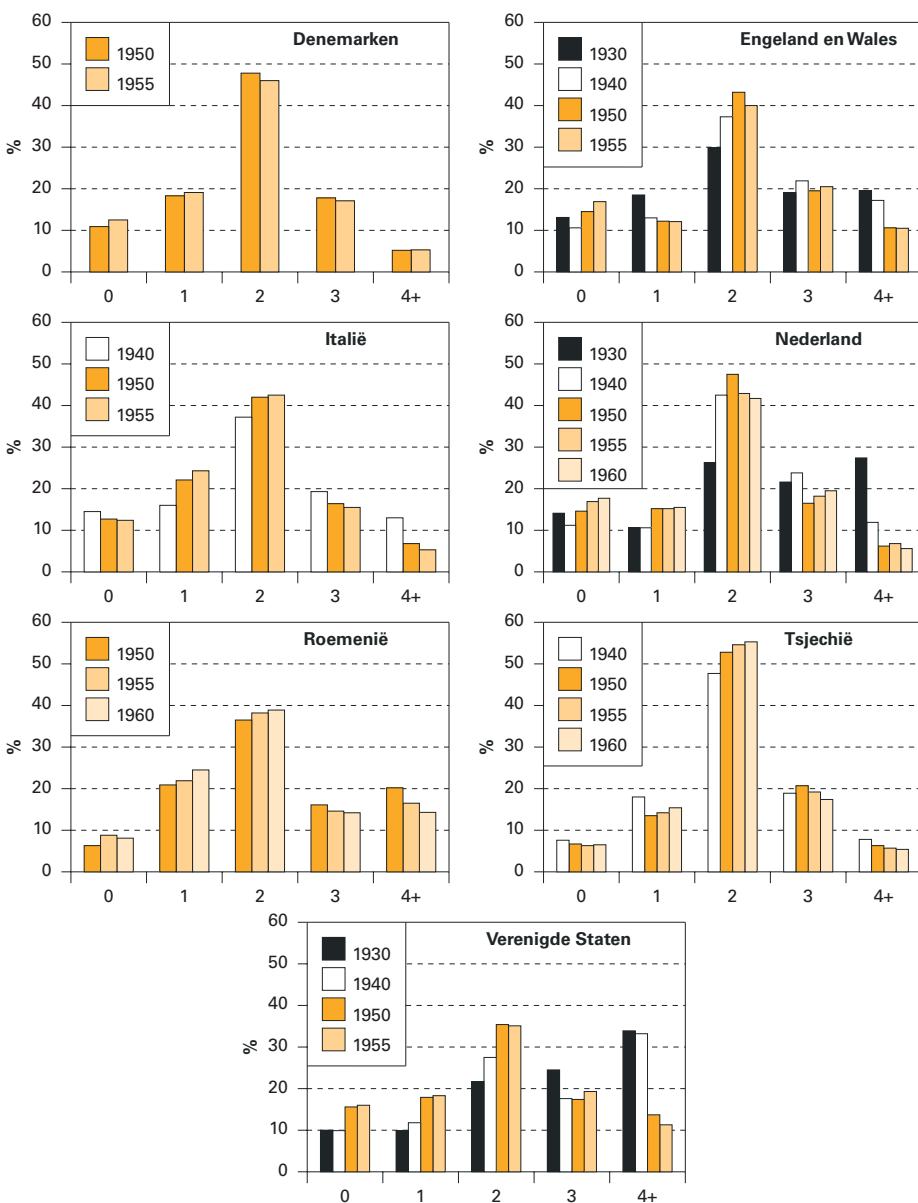
BEWERKING VAN EEN ARTIKEL VAN
TOMAS FREJKA EN JEAN-PAUL SARDON

In Europa is de gezinsvorming in de loop van de 20ste eeuw sterk veranderd. Tot na de Tweede Wereldoorlog waren grote gezinnen met vier of meer kinderen heel normaal. Onder invloed van de politieke, sociaal-economische en medische ontwikkeling en de invloed van de pil en andere anticonceptiemiddelen daalde het gemiddeld kindertal per vrouw na de oorlog echter drastisch. Nu tellen de meeste gezinnen twee kinderen, zijn er veel meer één-kind-gezinnen en is het percentage kinderlozen sterk toegenomen. Deze ontwikkeling heeft zich echter niet in heel Europa op dezelfde wijze en in eenzelfde tempo voltrokken. Recent onderzoek geeft daar een beeld van.

Bij vrouwen die voor 1930 werden geboren was het in heel Europa gewoon dat ze vier of meer kinderen ter wereld brachten. Mede omdat een deel van die kinderen al op jonge leeftijd overleed – de zuigelingen- en kindersterfte bedroeg tot 1960 meer tot veel meer dan vier procent – waren grote gezinnen heel gebruikelijk. Bij geboortegeneraties vrouwen van na 1930 zou dat sterk gaan veranderen, waarbij de verschillende delen van Europa een andere ontwikkeling doormaakten. Vooral in Centraal- en Oost-Europa waren de veranderingen sterk. Daar mag

worden gesproken van een historische overgang. Jonge vrouwen baren vergeleken met oudere generaties aanzienlijk minder kinderen. Nu is bijna overal het gezin met twee kinderen dominant. Grote gezinnen zijn uiterst schaars geworden. Recent nam ook het percentage kinderloze vrouwen en één-kind-gezinnen toe. De keuze voor kleinere gezinnen en uitstel van het krijgen van kinderen hebben daarbij een grote rol gespeeld. De politieke, sociaal-economische en medische ontwikkeling alsmede het beschikbaar komen van de pil en andere anticonceptie-

Gezinsgrootte in enkele geboortejaren van de vrouw en gemiddeld gerealiseerd kindertal in zes Europese landen en de VS

demodata

Ieder jaar sterven 380.000 jonge mensen onder de 25 jaar ten gevolge van een verkeersongeluk. Dat zijn er meer dan 1.000 per dag. De meeste slachtoffers vallen in de armere landen, vooral in Afrika. Bijna de helft (46 procent) van de jonge verkeersdoden in Afrika was tussen de vijf en negen jaar oud, wat duidt op een hoog percentage verongelukte voetgangers. In Zuid-oost-Azië daarentegen waren de meeste van 80.000 jonge verkeersdoden tussen de 15 en de 24 jaar oud en dat wijst op een hoog percentage (brom)fietsers en motorrijders onder de slachtoffers. Nederland heeft binnen de Europese Unie op Malta na de minste verkeersdoden per miljoen inwoners. In 2006 kwamen 137 twintigers in het Nederlandse verkeer om (World Health Organisation/Population Reference Bureau/CBS/Eurostat).

delen heeft de keuzes sterk beïnvloed. Hoe en in welke mate was lange tijd onduidelijk. Onderzoek van Gérard Calot, Tomas Frejka en Jean-Paul Sardon biedt nu meer inzicht in de feitelijke ontwikkeling en de onderliggende processen. De laatste twee deden onlangs in het E-tijdschrift *Demographic Research* van het *Max Planck Institute for Demographic Research* in Rostock, Duitsland, verslag van onderzoek naar de ontwikkeling in diverse Europese landen van de aantallen kinderen per vrouw in opeenvolgende geboortecohorten. Ten opzichte van andere studies levert dat aanvullend inzicht op in het verloop in de nabije toekomst van het aantal kinderen dat vrouwen krijgen en de timing daarvan in hun levensloop.

Voor zeven afzonderlijke landen is een gedetailleerde analyse uitgevoerd zodat het verloop van de gezinsgrootte per geboortegaang en leeftijd kan worden gevolgd. In de tabel en de figuren staan de uitkomsten naar gezinsgrootte in enkele geboortecohorten vermeld.

Veranderde gezinsvormingspatronen

In het midden van de 20ste eeuw was een tijd lang sprake van 'eerder kinderen krijgen' waardoor

de jaarlijkse aantallen geboren kinderen omhoog werden gestuwd (baby-boom). Veranderingen in economische, sociale en culturele omstandigheden zorgden in Noord- en West-Europa voor een ommekeer in de jaren zestig toen de vruchtbaarheid ging dalen doordat vrouwen het krijgen van kinderen begonnen uit te stellen. In Zuid-Europa gebeurde dat pas één à twee decennia later. Centraal- en Oost-Europa veranderde economisch, sociaal en cultureel sterk door de historische politieke gebeurtenissen rond 1990 waardoor de vruchtbaarheid sterk daalde. Ook daar begonnen vrouwen het krijgen van kinderen uit te stellen.

De vruchtbaarheid is nog nooit zo laag geweest als aan het begin van de 21ste eeuw. In landen waar de leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind stijgt, vertoont het gemiddeld kindertal nog steeds een dalende tendens of is dat zich op een heel laag niveau aan het stabiliseren, afhankelijk van de mate van inhaalgedrag van vrouwen die al een tijd hebben uitgesteld. In enkele landen, waaronder Nederland, waar de stijging van de leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind tot stilstand lijkt te komen, is de vruchtbaarheid weer iets aan het toenemen. Een fundamentele stijging van de vruchtbaarheid in de nabije toekomst tot bijvoorbeeld dichtbij of boven het vervangingsniveau is niet waarschijnlijk.

Kinderloosheid en vrouwen met één kind

Het percentage vrouwen dat (om vrijwillige en onvrijwillige redenen) kinderloos blijft verschilt van land tot land en van regio tot regio. Zoals blijkt uit de figuren komt kinderloosheid in Roemenië en Tsjechië bijvoorbeeld veel minder voor dan in Engeland en Wales, Nederland of de Verenigde Staten. Terwijl in opeenvolgende geboortecohorten in de laatstgenoemde landen een stijging van de kinderloosheid is te zien, is dat in Roemenië en Tsjechië helemaal niet zo. Ook in Italië is eerder sprake van een daling dan van een stijging. Wellicht dat in meer recente geboortecohorten dan die van 1955 de kinderloosheid daar wel omhoog gaat. In Denemarken is de kinderloosheid wel stijgende maar aanzienlijk lager dan in Engeland en Wales, Nederland of de Verenigde Staten. Gezien het lage gemiddelde kindertal in zowel Denemarken als Italië, in vergelijking met de zojuist genoemde drie landen, is die lage kinderloosheid zeer opmerkelijk te noemen: kennelijk gaat een laag uiteindelijk kindertal niet onherroepelijk samen met hoge kinderloosheid. Een deel van de verklaring komt voor rekening van gezinnen (vrouwen) met één kind. Lage kinderloosheid plus een laag kindertal kan kennelijk ook samengaan met een hoog percentage één-kindgezinnen. In Denemarken, Italië en Roemenië is circa een vijfde tot een kwart van alle vrouwen maar één keer moeder geworden. In Tsjechië is echter juist een sterke concentratie op het gezin met meer dan één kind te zien. Ook in de Verenigde Staten komt het aandeel van 20 procent gezinnen met één kind in zicht. Met uitzondering van Engeland en Wales is in de vermelde geboortecohorten wel zichtbaar dat het

aandeel vrouwen met één kind overal aan het stijgen is. Dat zou te maken kunnen hebben met uitstelgedrag en verminderende vruchtbaarheid op latere leeftijd: het lukt nog wel om één kind te krijgen maar de tweede laat tevergeefs op zich wachten.

Vrouwen met twee kinderen

Tsjechië blijkt het land met het hoogste percentage vrouwen met twee kinderen (meer dan de helft) en het percentage stijgt er. Denemarken komt in de buurt, maar daar gaat het cijfer juist naar beneden. Ook in Italië en Roemenië stijgt het percentage terwijl het in de andere genoemde landen waaronder Nederland juist daalt. In de Verenigde Staten is een gezin met twee kinderen relatief weinig populair.

Verder lijkt het erop dat zowel in Centraal- en Oost-Europa als in Zuid-Europa het aantal gezinnen met twee kinderen begint te dalen en dat het niveau beneden dat van andere westerse landen ligt. Dat geldt echter niet zozeer voor Tsjechië.

Vrouwen met drie of meer kinderen

Van de vrouwen geboren in de jaren 1950 en later kreeg 14 tot 20 procent uiteindelijk drie kinderen. In het ene land is een stijging zichtbaar, in het andere een daling. In Nederland neemt het weer enigszins toe.

Veel meer verandering is opgetreden in de percentages vrouwen met vier of meer kinderen. In geboortecohort 1930 was dat in Nederland en de Verenigde Staten de meest voorkomende gezinsgrootte, hetgeen uiteraard correspondeerde met een hoog gemiddeld kindertal. In Denemarken, Italië, Nederland en Tsjechië komen dergelijke gezinnen nu nauwelijks (meer) voor, in Engeland en Wales, Roemenië en de Verenigde Staten ten minste tweemaal zo vaak.

Worden gezinnen met drie en vier of meer kinderen samengevoegd dan valt op dat in Denemarken, Italië en Tsjechië het geboortecohort 1955 net boven de 20 procent uitkwam, terwijl Engeland en Wales, Nederland, Roemenië en de Verenigde Staten veel meer richting 30 procent gingen of daar zelfs bovenuit kwamen. En dat terwijl het uiteindelijke kindertal in cohort 1955 in deze landen slechts varieert tussen 1,80 (in Italië) en 2,07 (in Tsjechië), met uitzondering van Roemenië dat met 2,23 inderdaad aanzienlijk hoger uitkomt. Als wordt gekeken naar het gemiddeld kindertal dat *moeders* hebben voortgebracht dan is er echter nauwelijks verschil te zien tussen de in 1955 geboren vrouwen

Foto: Morguefile/Diggerdanno

in Roemenië en in Engeland en Wales of tussen die in Nederland en Tsjechië. Dat betekent dat kinderloosheid een fundamentele rol speelt bij de bepaling van het gemiddeld kindertal per *vrouw*.

Variatie

Een gemiddeld uiteindelijke gezinsgrootte van rond of iets beneden twee kinderen per vrouw kent dus een aanzienlijke variatie in de feitelijke gezinsgrootte op microniveau. In Nederland valt op dat de verdeling over de verschillende kindertallen een tweetoppige curve oplevert: relatief hoge kinderloosheid en relatief veel gezinnen met twee kinderen, maar daartussen zitten relatief weinig gezinnen met één kind en met meer dan twee kinderen. Dat is ook het beeld in Engeland en Wales, terwijl Denemarken, Italië, Roemenië, Tsjechië en de VS een 'normale' verdeling laten zien: gezinnen met één kind komen daar vaker voor dan kinderloosheid, maar minder vaak dan gezinnen met twee kinderen. Overall is, in geboortecohort 1955, het gezin met twee kinderen dominant.

Wat verder opvalt is dat de verdeling van het kindertal van vrouwen geboren in 1955 de geringste variantie vertoont in de Verenigde Staten, het meest in Tsjechië. Ten opzichte van geboortegeneratie 1950 is de variantie in Italië, Roemenië, Tsjechië en de Verenigde Staten toegenomen, maar in Denemarken, Engeland en Wales, en Nederland juist afgenomen.

Gemiddeld gerealiseerd kindertal van enkele geboortecohorten vrouwen in zes Europese landen en de Verenigde Staten

	Cohort	Gemiddeld kindertal	
		Per vrouw	Per moeder
Denemarken	1950	1,91	2,14
	1955	1,85	2,12
Engeland en Wales	1930	2,31	2,66
	1940	2,34	2,62
	1950	2,05	2,40
	1955	2,01	2,42
Italië	1940	2,12	2,48
	1950	1,88	2,15
	1955	1,80	2,05
Nederland	1930	2,62	3,05
	1940	2,21	2,48
	1950	1,88	2,20
	1955	1,86	2,24
	1960	1,83	2,22
Roemenië	1950	2,41	2,57
	1955	2,23	2,44
	1960	2,15	2,34
Tsjechië	1940	2,05	2,22
	1950	2,10	2,25
	1955	2,07	2,21
	1960	2,03	2,17
Verenigde Staten	1930	2,93	3,25
	1940	2,72	3,02
	1950	2,03	2,40
	1955	1,97	2,35

BESCHIKBAARHEID GEGEVENS VOOR DEZE STUDIE

Niet voor alle geboorteaargangen (van moeders) en voor alle landen van Europa zijn de gegevens naar biologisch rangnummer uit de moeder beschikbaar. Daar waar ze voor deze studie wel beschikbaar zijn moet worden bedacht dat het hier gaat om ooit levendgeboren kinderen, dat wil zeggen ook om kinderen die inmiddels niet meer bij de ouders thuis wonen of zijn overleden.

Voor bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk zijn helaas geen gegevens beschikbaar. Dat is wel het geval voor Denemarken dat (gereconstrueerde) cijfers heeft vanaf (geboorteaar) 1946, en voor Engeland en Wales vanaf 1915, Finland vanaf 1955, Griekenland vanaf 1935, Hongarije vanaf 1930, Italië vanaf 1930, Nederland vanaf 1930, Noorwegen vanaf 1960, Oostenrijk vanaf 1962, Polen vanaf 1960, Portugal vanaf 1960, Roemenië vanaf 1950, Rusland vanaf 1955, Spanje vanaf 1955, Slowakije en Tsjechië vanaf 1930, de Verenigde Staten vanaf 1915, en Zweden vanaf (geboorteaar) 1950.

De cijfers van Engeland en Wales en van Italië, Rusland en de Verenigde Staten lopen slechts tot geboorteaargang 1955 en geven dus helaas geen inzicht in de meest recente ontwikkelingen.

Begin 2007 telde Nederland 2,9 miljoen inwoners die voor 1945 zijn geboren en dus de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt. Dit is een op de zes Nederlanders. Een deel van hen woonde destijds niet in Nederland, maar elders. Ruim 800.000 mensen zijn in de oorlog geboren. Het dubbele aantal was toen tussen de 5 en de 20 jaar oud. Ongeveer 400.000 van de mensen die nu nog leven waren in de oorlog tussen de 20 en de 30. Slechts 45.000 waren al 30 jaar of ouder (Centraal Bureau voor de Statistiek).

Tot slot

Vanaf geboortegeneratie 1930 is er veel veranderd. Grote gezinnen (met vier of meer kinderen) zijn uiterst schaars geworden, het gezin met twee kinderen overheerst, kinderloosheid en gezinnen met één kind komen steeds vaker voor en het ziet er naar uit dat die veranderingen nog niet ten einde zijn. Opvallend is ook dat het percentage gezinnen met drie kinderen tamelijk stabiel is.

Een en ander heeft mede te maken met het feit dat anticonceptie ons steeds beter de gelegenheid biedt om het door de vrouw gewenste kindertal te realiseren. Als je maar weinig kinderen wilt, kun je er ook wat later aan beginnen. Uitsstel van het eerste kind is een universeel verschijnsel geworden. In alle onderzochte landen wordt in opeenvolgende geboortecohorten het eerste kind op steeds hogere leeftijd geboren. In enkele landen, waaronder Nederland, lijkt aan die stijging een eind te komen, maar de meeste landen zitten nog volop in de uitsteltrend, vooral in Centraal en Oost-Europa. Die regio maakt

een revolutionaire ontwikkeling mee en het is nog niet helemaal duidelijk hoe dat verder gaat. Op jonge leeftijd worden daar maar heel weinig vrouwen moeder, en het is afwachten geblazen in hoeverre er zo dadelijk, op hogere leeftijd, zal worden begonnen met een (massale?) inhaal-slag.

BRON:

- Tomas Frejka and Jean-Paul Sardon (2007), Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demographic Research*, 16, 11, pp. 315-374 (te raadplegen via www.demographic-research.org).

Dr. Tomas Frejka, onafhankelijk consultant Max Planck Institute for Demographic Research (Rostock, Duitsland) en **dr. Jean-Paul Sardon** (Institute National d'Etudes Démographiques, Parijs). E-mail: sardon@ined.fr

Vertaling en bewerking: Gijs Beets.